

Foto links De koepel van Zocher. De zes zandstenen zuilen zijn afkomstig van een woning op het landgoed Hof te Dieren, die in de Tweede Wereldoorlog afbrandde.

Middenin het Godebaldprieel in De Bilt ligt een groot blok basalt met het zegel van Godebald in cortenstaal. Het blok wordt vaak aangezien voor het graf van de monnik, maar dat is het niet.

Duiventoren bij huis Doorn uit omstreeks 1840. De constructie is begin 20e eeuw gerestaureerd waarbij oorspronkelijke elementen zoals een constructie van walvisribben verdwenen zijn.

Follies op de grens van kunst en onzin

Een landschapstuin kan niet zonder folly, zo gold in de achttiende eeuw. Het enthousiasme voor het bouwen van deze bizarre bouwwerkjes zonder duidelijk nut is wat bekoeld. „Maar nog steeds vraagt een plek soms gewoon om een folly.“

Tekst Jacqueline van Wetten
Beeld Jan Bennink, Wim Wijsman,
Peter Bennink, Jacqueline van Wetten
en Laura Hoving

Torens, tempels, kapellen, kluisnaarshutten, beschilderde schotten en grotten. De folly heeft vele verschijningsvormen. Ook wat betreft de toe te passen bouwmaterialen- en technieken kan eigenlijk alles. Voor het maken van een folly is dan ook geen blauwdruk te geven.

Koepel van Zocher

Volgens landschapsarchitect Michael van Gessel vraagt een plek soms om een bouwwerk. Een functioneel gebouw heeft vaak geen zin en een kunstwerk vraagt teveel aandacht voor zichzelf. Een folly staat juist in dienst van het landschap en biedt daarom uitkomst.

In 2008 realiseerde Van Gessel een folly op landgoed Twickel in Ambt Delden. Het is een soort tempeltje dat staat op het bergje dat in de achttiende eeuw is ontstaan bij het graven van het Fonteingat. Een spiraalvormig pad omgeven door acacia's voerde de wandelaar omhoog. Maar boven was er, behalve het

uitzicht, niks. „Op het bergje heeft ook nooit iets gestaan”, weet de landschapsarchitect. „Toch had ik behoefte er iets neer te zetten. Ik wilde een accent op die berg.”

In de archieven van Twickel vond Van Gessel een plan voor een koepel van J.D. Zocher, de parkarchitect uit de negentiende eeuw. Dat plan was vanwege de hoge kosten nooit ten uitvoer gebracht. De landschapsarchitect besloot het ontwerp uit 1835 in aangepaste vorm alsnog te realiseren. „Soms vallen dingen op hun plaats, ook al is het 150 jaar later. En, het is prachtig geworden”, aldus Van Gessel.

Het tempeltje bestaat uit zes pilaren die een eikenhouten, met koper beklede dakconstructie dragen. Bij de bouw is gewerkt met een combinatie van bestaande en nieuwe materialen en zowel oude als moderne technieken.

Van Gessel verwerkte zes bestaande zandstenen pilaren in het ontwerp. De randen, de frieslijsten en de kapitelen zijn opnieuw uit zandsteen gehakt.

Vroeger werden elementen van zandsteen met elkaar verankerd door een constructie van ijzer die aangegoten werd met lood. Die werkwijze is alleen voor de zichtbare delen gebruikt. De overige verbindingen zijn met roestvrijstalen verankeringen en tweecomponentlijm gemaakt. De ronde zandstenen krans bovenop de zuilen is verankerd met een roestvrijstalen trekdraad.

De pilaren zijn geplaatst op een grote voetplaat van beton met een betonnen fundering. De zichtbare delen van de fundering zijn bekleed met nieuw zandsteen.

Op de zuilen steunt de dakconstructie van eikenhouten dakspanten. De mallen voor deze spanten zijn gemaakt volgens oude modellen, maar met AutoCAD omgezet in een tekening voor de zaagmachine.

Godebaldprieel

Dat de historie ook levend gehouden kan worden met een folly van eigentijdse

materialen bewijst het Godebaldprieel op het landgoed Oostbroek in De Bilt. Ontwerper Wim Wijsman, opgeleid tot landschapsarchitect maar nu als bouwmeester werkzaam bij de stichting Het Utrechts Landschap, gebruikte basalt, staal en glas. „En waarom ook niet. Follies van vroeger zijn er in verschillende stijlen en kunnen van allerlei materialen zijn; van gestapelde lavabrokken tot hout. Het prieel past in die traditie.” Het bouwwerk is vernoemd naar bisschop Godebald van Utrecht, een van de oprichters van de Sint-Laurensabdij in Oostbroek bij De Bilt.

Het gebouw staat in het gras aan de rand van het park, niet in de zichtas maar juist net aan de zijkant. Wijsman: „Het bos vormt zo een mooie achtergrond voor het transparante prieel. Verscholen onder het blad in het bos, zou het niet goed tot zijn recht komen.” Wijsman: „Op het grote basaltblok in het prieel kun je zitten en even uitrusten. En daarmee krijgt het bouwkundige aardigheidje nog een functie ook.”

Rembrandt herschilderen

Zowel Van Gessel als Wijsman bouwde een nieuwe folly in een historisch landschap. Kunsthistoricus Wim Meulenkamp gruwet ervan. „Men zegt wel, elke tijd voegt iets toe, maar daar begin ik niet aan. Dat is net zoiets als een Rembrandt herschilderen.”

Meulenkamp heeft meer sympathie voor de restauratiearchitect dan voor de architect die zelf aan het bouwen slaat. En wat behoud betreft, ligt er nog veel werk te wachten. Voor zijn boek 'Follies. Bizarre bouwwerken in Nederland en België' inventariseerde Meulenkamp vele honderden follies. Vaak trof hij de architecturale dwaasheden onder erbarmelijke omstandigheden aan. Restauraties worden vaak slecht uitgevoerd, vindt Meulenkamp. „Op zijn slechtst leidt het tot vervalsing.”

In zijn boek toont Meulenkamp zich furieus over de restauratie – vernieling in zijn woorden – van de duiventoren bij huis Doorn. Na de restauratie ontbreken de kantelen die oorspronkelijk de dak-

rand omgaven en zijn de walvisribben waarop de cilindervorm stond, vervangen door gebogen ribben van gewoon hout.

Cementrustiek

Ook wijst hij op de restauratie van de brug van Henri Copijn op landgoed De Haar van cementrustiek. „De beschadigde delen van de brug hadden vervangen kunnen worden door gietwerk naar model van de onbeschadigde delen”, vindt de kunsthistoricus. „Men heeft de hele brug gesloopt en weggehaald en er een nieuwe brug voor in de plaats gezet waar de stukadoor zelf iets in heeft zitten kerwen. Het karakteristieke reliëf van boombast in cement is daardoor weg en de bouwhistorische informatie is kwijt.”

Wel te spreken is Meulenkamp over de restauratie van de duiventoren in de vorm van een schijnkapel in park Sandwijkstraat, De Bilt. Bij de restauratie van de folly is het oorspronkelijke ontwerp in ere gehouden. Daarbij heeft de constructeur de oude stenen die bij het vervallen gebouw lagen gebruikt. Er zijn geen materialen toegevoegd. Wel is een nieuwe stuclaag over de stenen gelegd, maar dat werd vroeger ook gedaan.

Maniakale metselaars

Van de hedendaagse follies is Meulenkamp eigenlijk alleen gecharmeerd van de fantasiebouwwerken van de zelfbouwers. De paradijsjes die maniakale metselaars in hun eigen achtertuin creëren zijn, volgens hem, follies in hun meest pure vorm: non-conformistisch, anarchistische en tot stand gekomen vanuit een persoonlijke passie. „Een folly die met toestemming van de gemeente is gebouwd; dat is verdacht.”

Toestemming of een vergunning is niet noodzakelijk, mits het bouwwerk niet hoger is dan 3 m, weet follybouwer Leo Luten. „En als je het ding maar niet direct langs de weg zet maar op eigen terrein blijft, levert het bouwen van een folly eigenlijk nooit problemen op.”

Luten heeft zich met hovenier Roel Hoving toegelegd op het bouwen van follies. Nadat beiden een aantal follies op eigen erf realiseerden, besloten de mannen hun vakmanschap en passie voor creatief bouwen ook zakelijk aan te bieden. Luten: „Wij bouwen iets bijzonders voor een speciale plek. Iets dat past bij de sfeer van de omgeving. Het eindresultaat is iets tussen kunst en onzin in. En gewoon leuk.”

Spiraalvormige toren

Hoving maakte in zijn eigen tuin een gemetselde spiraalvormige toren en ook een 'Escher-achtig' bouwwerk van twee gemetselde muren, waarin hij experimenteerde met gezichtsbedrog.

De spiraaltoren was vooral een oefening in het maken van ingewikkeld metselwerk. „In de spiraaltoren zijn ronde boogjes verwerkt. Je krijgt dan dus te maken met twee rondingen tegelijk, die van de boog en die van de spiraal”, licht Hoving toe. Hij maakte de spiraalvorm regelmatig door zijn metselkoord rond twee palen te binden. Naarmate hij rondging met metselen wikkelde de draad om de palen en werd de straal van de gemetselde cirkel kleiner.

Schijn bedriegt

Het op Escher geïnspireerde bouwwerk bestaat uit twee ruïneachtige muren met daartussen een zwart-wit geblokte tegelvloer. Maar schijn bedriegt: Het tegelpatroon is geschilderd op een betonnen vloer, een overblijfsel van een schuurtje dat er ooit heeft gestaan. De tegels zijn, naarmate ze dichterbij het achterste muurtje staan, steeds kleiner geschil-

Deze folly van Roel Hoving is geïnspireerd op het werk van M.C. Escher. Hoving gebruikte bij de aanleg de vloer en de bakstenen van een schuur die ooit op deze plek gestaan heeft.

Brug van Henri Copijn op landgoed De Haar in Haarzuilens. De brug was oorspronkelijk gemaakt met cementrustiek, hout nagebootst in cement. Bij de restauratie is dit verloren gegaan.

Duiventoren in de vorm van een kapel in park Sandwijkstraat, De Bilt. Inmiddels wordt de folly gebruikt als atelier.

derd. Daardoor lijkt het tweede muurtje verder weg te staan dan in werkelijkheid het geval is. Dit effect wordt versterkt doordat de poort in de achterste muur ook ongeveer 10% kleiner is dan die in de voorste. „Eigenlijk”, zegt Hoving, „had de achterste muur van iets kleinere stenen gemaakt moeten worden dan de eerste, dan was het gezichtsbedrog compleet geweest.”

Niet alleen is het perspectief versterkt, het bouwsel lijkt ook niet te kloppen. De balken die de twee muren bovenlangs met elkaar verbinden lopen 'op zijn Eschers' onlogisch. Een balk loopt van de linkerkant van de voorste poort naar de rechterkant van de achterste poort. De andere loopt van de linkerkant van de achterste poort naar een punt in de voorste muur. Je krijgt zo wel het idee dat er iets niet helemaal klopt, maar hebt niet helemaal door wat er dan niet klopt. Zo zet het bouwsel de toeschouwer op allerlei manieren op het verkeerde been. Precies zoals een folly behoort te doen. ■

In de spiraaltoren van Roel Hoving heeft hij zo'n 3.500 tot 4.000 bakstenen verwerkt.